

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА

У статті аналізуються деякі проблеми наслідків глобалізації для політичної культури, які характеризуються перебудовою політичних відносин. Розглядається взаємозв'язок політичної культури і глобалізації на рівні еліт і мас. Виокремлюється зростання ролі глобальних політичних цінностей та особливості їх поширення внаслідок міграції, що викликає поворот націй-держав до політики мультикультуралізму.

Поняття культурної глобалізації на макро- і мікрорівнях детально розроблено плеядою вчених (Вотерс (Waters, 1995), Бергер (Berger, 1997), Хелд (Held, 1999), Томілсон (Tomilson) та ін.), стало загально визнаною темою досліджень. Воно припускає, що культура – це не просто один із феноменів глобалізації, а іманентно властивий її серцевині складний конгломерат суспільних взаємодій. При цьому „процес глобалізації створив транснаціональні соціальні зв'язки і простори, знецінивши локальні культури” [1, с.28]. Глобалізація до коріння потрясає самоідентифікацію гомогенного, закритого національно-державного простору, до якого можна віднести кожен окремо взятую державу. Вона також впливає на характер такої неодмінної складової культури суспільства, як політична культура різних держав. Цей вплив відбувається насамперед у руйнуванні старої конструкції національного демократичного співтовариства держав та їхньої політичної культури, а також у посиленні взаємодії політичної культури, яка є „суб'єктивною сферою, утворюючою підставою політичних дій, котрі набувають важливого значення” [цит за: 2, с.114-115], та глобалізації в контексті перебудови суспільно-політичних відносин. При цьому в глобалізаційних процесах відбувається прискорення взаємодії як у світовому масштабі, так і на регіональному рівні у процесі трансформації політичних відносин на зламі ХХ-ХХІ століть.

У цій складній багатогранній проблемі доцільно виділити деякі наслідки глобалізації для політичних культур та їхніх характерних політичних відносин. Серед них найважливішими, на наш погляд, є: 1) посилення космополітичної залежності політичної культури; 2) зростання ролі глобальних цінностей з різним ставленням до них з боку населення; 3) проведення політики мультикультуралізму як відповіді на наслідки міграції населення. Розглянемо їх більш детально.

Посилення космополітичної залежності політичної культури виявляється як на рівні еліт, так і на рівні широких шарів населення.

На рівні еліт політична культура під час глобалізації відчуває зміни, що ведуть до її уніфікації в різних країнах. Найбільш очевидно це можна продемонструвати на прикладі давоської культури, – як вдало охрестив її С.Гантінгтон – міжнародної культури провідних ділових і політичних кіл світу. Її основний двигун – міжнародний бізнес, що керує економічною і технологічною глобалізацією. Політико-економічні погляди, що виробляються на цьому саміті, впливають на політичні переконання не тільки його учасників, але й багатьох тих, котрі хотіли б бути туди запрошеними. „У світі існує ціла мережа співтовариств честолюбних молодих людей, що з'явилися в їхніх країнах немов би нізвідки – свого роду „яппі-інтернаціонал”, члени якого швидко розмовляють англійською мовою – і сподіваються, що коли-небудь і вони будуть учасниками елітних самітів” [3:10-11].

Підтвердженням космополітичного характеру політичної культури на глобальному рівні є існування елітного сектора, що іноді поєднується з діловою культурою, і іноді вступає з нею в напружені відносини. Йдеться про політичну культуру західних

інтелектуалів, яку П. Бергер не зовсім вдало називає „клубною культурою”. Вона поширюється різними шляхами, серед яких – академічні структури, фонди, неурядові організації, міжурядові установи. Її продукція відрізняється від продукції транснаціональних корпорацій і відноситься насамперед до сфери ідей, що складають ключові моменти політичної культури будь-якої країни. Серед них – „ідеї і правила поведінки, вироблені західними, головним чином, американськими інтелектуалами, такі як вчення про права людини, концепції фемінізму, захисту навколишнього середовища і мультикультуралізму, а також уявлення про політику та спосіб життя, в яких втілюються ці ідеологічні побудови” [3, с. 11-12].

Аналізуючи „ділову культуру” і „клубну культуру” інтелектуалів, можна сміливо говорити про їхній космополітичний характер. Згідно зі своїми ідеалами та поглядами космополіт живе на подвійній батьківщині, є носієм подвійної лояльності. Він є як громадянин космосу (світу), так і громадянином полісу (держави) [4, с. 65]. Такий порядок речей у міжнародному переплетінні можна достеменно охарактеризувати як космополіс. Сутність цього космополісу сутності полягає у політичній єдності, що виходить за межі етносів, культур, релігій та класів як своєїрідної „нібито рівності” у змісті *rooted cosmopolitanism* (укорінений космополітизм), тобто в умовах локально вкоріненого та ангажованого космополітизму. Космополітична ідентичність не передає, а, навпаки, вона сприяє знаходженню національної і локальної ідентичності. Під космополітичним *common sense* (здоровим глуздом) розуміється цілком природна в політичному і культурному змісті здатність одночасно відчувати і у всій повноті переживати зовні суперечливі один одному ідентичності та лояльності, не сприймаючи це у самосвідомості або у відношенні до можливих „інших” як протиріччя [4, с. 65-66].

На рівні масового сприйняття політична культура також відчуває вплив глобалізації. Воно чимось схоже на те, що А. Тойнбі називав „викликом” і „відповіддю”. „Виклик”, по суті, повинний був випливати з глобальної культури, що зароджується – переважно у західній і, зрозуміло, американській за своїм походженням – і поширюватися в усьому іншому світі на рівні як еліт, так і широких мас. „Відповідь” з боку суспільств, яким був кинутий „виклик”, оцінювався по шкалі „прийняття” та „заперечення” з такими проміжними градаціями, як „співіснування” та „синтез” [3, с.8-9].

Перебудова політичних відносин в умовах глобалізації викликана також зростанням ролі глобальних цінностей і зміною ставлення до них населення. На свідомість громадян, а також на їхні орієнтації починають значно впливати поширення цінностей, що зводяться до „масової поведінки” у формі стрімкого зростання до одноманітності і схожості форм життя більшості населення планети. Ці нові цінності можна характеризувати як негативні. Порив у майбутнє підігривається все більшою значущістю економічних, технологічних і екологічних сил, що вимагають інтеграції й уніфікації, людей всюди захоплюють швидкою музикою, швидкими комп'ютерами і швидкою їжею („фаст фуд”) – усі ці MTV, „Макінтош” і „Макдоналдс”, а країни вштовхуються в гомогенну світову культуру, у „Мак-світ” (McWorld), що живе завдяки комунікації, інформації, розвагами і комерцією. Затиснута між Діснейлендом і Вавилоном, планета раптово розпадається й одночасно з'єднується, нехай і з небажанням [1, с. 212]. Ці тенденції за своєю суттю є „невидимою” цілком легітимною політикою „з впровадження одноманітності” світу, що в основному виходить зі Сполучених Штатів. При цьому поширення американських цінностей, що лежать в основі політичної культури США, трактується багатьма дослідниками як поширення ідей американізму у світі. Серед цінностей їхньої політичної культури є ті, що були вироблені ще з часу появи Декларації про незалежність. Це і невідчужувані права людини, і індивідуалізм, і визнання особливої ролі Америки у світі тощо. Вони також впливають на світовий простір, який глобалізується, та стимулюють формування гомогенної політичної культури в багатьох країнах світу. Тут можна говорити і про поширення західних цінностей або західного

способу життя у світі, а також демократичних прав та свобод, що стали невід'ємною ознакою демократичних держав, кількість яких з кожним роком все більше зростає.

Посилення впливу США, в тому числі й у сфері поширення цінностей політичної культури, додає особливої специфіки всім глобальним проблемам. Позиція США, їхня роль у розв'язанні глобальних проблем у ряді випадків стає не просто важливою, а й вирішальною. Однак далеко не завжди американські інтереси та представлені нав'язуванням цінності, збігаються з інтересами інших країн. Яскравим прикладом є зростання релігійного фундаменталізму в ісламських країнах. Демонструючи повний варіант „заперечення”, що випливають з поза викликів та імпульсів американського впливу цінностей, ці країни генерують більш активістську культуру участі поряд із традиційною та партисипаційною.

Зростання ролі глобальних цінностей у світі багато в чому зумовлено розвитком громадянського суспільства. На думку А. Етціоні, західні країни, насамперед США, докладають серйозних зусиль для того, щоб експортувати громадянське суспільство (у формі суспільних об'єднань, добровольчих рухів, плюралізму і навчання громадянськості) у світ, що розвивається, колишні комуністичні держави, а останнім часом, – і в райони поширення релігійного фундаменталізму, особливо в ісламські країни. При цьому громадянська культура там є повною протилежністю тим культурам, у яких велику роль відіграє прихильність своєму племені, релігійній чистоті або вимозі дотримуватися честі та здійснювати помсту у випадках, коли хтось вважає себе ображеним [5, с. 41-42].

Основним постачальником блоків для будівництва нової глобальної архітектури є недержавні структури, зокрема – міжнародні неурядові організації, а також транснаціональні неофіційні структури і суспільні рухи. Прийнято вважати, що вони здатні здійснювати „правління без уряду” – тобто виконувати ту діяльність, що звичайно покладається державою на інші види організацій, зокрема, на транснаціональні добровільні об'єднання. Поняття „глобальне громадянське суспільство” іноді використовується для позначення суспільної структури, що формується, породжуваними цими організаціями, а також транснаціональними соціальними нормами – на протигагу всесвітній державі або уряду, що спирається на закони. В окремих випадках вислів „правління без уряду” асоціюється зі старою мрією про скасування будь-якої державності та заміні її комунітарними зв'язками, а також місцевим самоврядуванням. Звичайно в системі влади, що включає в себе структури глобального громадянського суспільства та національних урядів, на недержавні елементи покладаються важливі функції, але стара система зберігається [5, с. 206].

Перебудова політичних відносин у світі під впливом глобалізації викликала до життя посилення такого явища, як міграція населення. Вона є одним із найважливіших джерел поширення політичної культури, що глобалізується. У найбільш широкому сенсі слово „міграція” означає пересування людей, їхню географічну передислокацію – тимчасову або постійну. Люди мігрують з однієї країни в іншу, переносючи з собою свої культури, свої політичні орієнтації, уявлення, політичні оцінки й переконання. Створення поселень та імміграційних громад веде до виникнення нових соціальних відносин між співвітчизниками, що залишилися на батьківщині, і іммігрантською громадою, іммігрантами та корінним населенням. Поява імміграційних громад, які зберігають або ні зв'язок, з їхнім колишнім місцем проживання, створює і перетворює моделі культурного впливу і соціальної ідентифікації. Міграція супроводжується рухом нових ідей, релігій, вірувань і т.д. [6, с. 337]. Особливу роль у цих умовах набирають тенденції, що безпосередньо впливають на політичні культури країн, що приймають іммігрантів. Це різка конфронтація між місцевим населенням і іммігрантами, спроби іммігрантів зберегти особливості своєї культури, у тому числі і політичної. Наприклад, можна згадати події, що відбулися 16 жовтня 1994 року в Лос-Анджелесі, коли 70000 чоловік вийшли на вулиці з „морем мексиканських прапорів”, протестуючи проти винесеної на референдум поправки 187, що скасовувала багато

державних пілг для незаконних іммігрантів і їхніх дітей. „Чому вони вийшли на вулиці з мексиканським прапором і вимагають, щоб ця країна давала їм безкоштовну освіту – поцікавилися спостерігачі. – Їм варто було б виступати з американським прапором”. Коли два тижні потому протестуючі вийшли на вулиці з переверненим американським прапором, то це забезпечило їм перемогу поправки 187, що була схвалена 59 відсотками жителів Каліфорнії, що мають право голосу [7, с.14].

Наслідком відповіді націй-держав на виклики глобалізуючої політичної культури з'явилася зміна політики держав до окремих шарів населення, проведення політики мультикультуралізму. У своїй ідеальній формі вона переосмислює колишні культури іммігрантів, у тому числі і політичні у світлі нових хвиль імміграції, являючи собою ідеалізовану модель. Так, наприклад С. Каслс і М. Міллер визнають асиметричність влади і законності, що виявляються, наприклад, у США між домінуючою культурою білих і безліччю інших культур і груп (іспанськими, африканськими, азійськими). Вони стверджують, що Канада, Австралія і Швеція більше за інших відповідають цій ідеалізованій моделі [6, с. 373-374].

Отже, політична культура існує в світі у двох вимірах – національному (локальному) і всесвітньому (глобальному). На локальному рівні політична культура прагне зберегти існуючі політичні погляди, переконання і цінності, властиві населенню, що виявляються в прагненні до утворення нових національних держав. На глобальному рівні політичні культури більше не можуть існувати як єдине ціле в фундаменті територіальної національної держави, їм тепер доводиться переорієнтовувати себе на нові тенденції у світі, зумовлені процесами глобалізації. У світі не відбулося виникнення єдиного уряду всесвітнього масштабу, і можна сміливо говорити про існуючий переплетений світовий порядок. У цих нових умовах не передбачається виникнення єдиного центру влади, тому що глобалізація викликала до життя чітко розгалужену систему правління між безліччю учасників у просторі, що охоплює всю земну кулю. Інший бік цього процесу демонструє більше суперництво і конкуренцію в цьому глобальному світі між усіма її акторами. Глобалізація спрямовує істотні виклики всім територіальним державам, що у підсумку можна сприймати як вибір включення або виключення. Таке утворення, як Європейський Союз, слугує найбільш яскравим прикладом включення в глобалізацію, і більше того, це об'єднання ще й намагається впливати на ці глобалізаційні процеси, застосовуючи і впроваджуючи загальні правила для своїх членів. Політичні культури тепер не можуть існувати як єдине ціле, їм доводиться переорієнтувати себе на нові тенденції у світових умовах впливу процесів глобалізації.

Звідси зростання ролі глобальних цінностей у сучасному світі має дві суперечливі сторони. Одна спрямована на поширення американської масової культури, інша зумовлюється необхідністю побудови основи суспільного порядку й ефективного керування ним. Посилення ролі міжнародних неурядових організацій, що за своєю суттю є головними двигунами виникнення глобального громадянського суспільства, демонструє залученість громадян у відстоювання різних позицій і боротьби за різноманітні цінності, що безпосередньо позначаються і на політичній культурі кожного суспільства та індивідів, котрі є безпосередніми учасниками таких процесів.

Міграція стимулює національні співтовариства ще раз переглянути питання про національну ідентичність. У суспільствах, що стають усе більш мультикультурними, це все частіше і частіше ставиться на порядок денний сучасними процесами глобалізації та регіоналізацією міграції. Високорозвинені капіталістичні країни, що прагнуть встановити обмежувальні моделі громадянства та ідентичності, зіштовхуються з тим, що цілий ряд меншин, будучи географічно сконцентрованими на їх території, виявляються зоною зростаючої хвилі невдоволення і конфліктів. Саме ці тенденції і створюють умови для нової урядової політики, що намагається досягти компромісу і стабільності між іммігрантами і традиційним населенням у різних країнах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бек У. Что такое глобализация?/ Сокр. пер с нем. А. Григорьева, В. Седельника. – М.: Прогресс-Традиция. – 2001.
2. Формизано Р. Понятие политической культуры// Pro et Contra. – 2002. – Т 7. - №3. – С.111-135.
3. Многоликая глобализация: культурное разнообразие в современном мире/ Сокр. пер с англ. В.В. Сапова., под ред проф. М.М. Лебедевой; под ред П. Бергера, С. Хантингтона. – М.: Аспект Пресс, 2004.
4. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма: Новая всемирно-политическая экономия/ Сокр. пер с нем. А. Григорьева., В. Седельника. – М.: Прогресс-Традиция, Территория Будущего. – 2007.
5. Этциони А. От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям/ Сокр. пер с англ. под ред В. Л. Иноземцева. – М.: Ладомир. – 2004.
6. Хелд Д., Гольдблатт Д., Макгрю Э., Перратон Дж. Глобальные трансформации: Политика, экономика и культура. – М.: Праксис. – 2004.
7. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М.: Аст – 2005.